

BADIIY ADABIYOTDA DARAXT OBRAZI

Farg'ona davlat universiteti
filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Abdurashidova Madinabonu Dilshodbek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy adabiyotda daraxt obrazining ramziy va estetik xususiyatlari yoritiladi. Jahon va o'zbek adabiyoti namunalari asosida daraxt obrazining talqinlari tahlil qilinib, ularning o'xshash va farqli jihatlari qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida daraxt obrazi hayot, davomiylik, xotira va inson ruhiyati bilan bog'liq ko'p qatlamli ma'nolarni ifodalashi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Daraxt obrazi, badiiy obraz, ramz, qiyosiy adabiyotshunoslik, jahon adabiyoti, o'zbek adabiyoti, timsol, estetik talqin.

Kirish

Badiiy tafakkurda tabiat unsurlari inson hayotini anglashning muhim kalitlaridan biri hisoblanadi. Daraxt obrazi esa ana shu unsurlar ichida eng ko'p uchraydigan va semantik jihatdan boy timsollardan biridir. U nafaqat estetik vazifani bajaradi, balki muallifning falsafiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va ruhiy kechinmalarini ifodalashda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, turli davr va adabiy yo'nalishlarda daraxt obrazining talqini o'zgarib boradi. Masalan, romantizm davrida u ko'proq hissiyot va tabiat uyg'unligini bildirsa, realizmda ijtimoiy hayot bilan bog'lanadi, modernizmda esa ichki iztirob va begonalashuv ramziga aylanadi. Ushbu maqolada jahon va o'zbek adabiyotida daraxt obrazining badiiy talqini tahlil qilinadi hamda ularning o'xshash va farqli jihatlari qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.

Daraxt obrazining ramziy ma'nolari

Daraxt obrazining ildizi qadimiy mifologiyaga borib taqaladi. Ko'plab madaniyatlarda daraxt "hayot daraxti" sifatida tasvirlanadi. U yer va osmonni bog'lovchi timsol sifatida insonning ruhiy olami bilan tabiat o'rtasidagi aloqani ifodalaydi. Daraxtning ildizi — o'tmish, tanasi — hozirgi zamon, shox-shabballari esa kelajakni anglatadi.

Daraxtning fasllar bilan bog‘liq o‘zgarishi ham badiiy talqinda muhim ahamiyatga ega. Barg yozishi — yangilanishni, barg to‘kishi esa yo‘qotish yoki yakunni anglatadi. Shu jihatdan u vaqtning o‘tishini obrazli tarzda ko‘rsatadi. Adabiyotda daraxt ko‘pincha quyidagi ma’nolarni bildiradi:

- hayot va o‘shish ramzi;
- sabr va bardosh timsoli;
- insonning ichki kechinmalari ifodasi;
- vaqt o‘tishi va abadiylik belgisi;
- xotira va o‘tmish bilan bog‘liqlik.

Ko‘plab adabiy asarlarda daraxt qahramon ruhiyatining “jim guvohi” sifatida ham xizmat qiladi. Daraxt obrazining ildizi qadimiy mifologiyaga borib taqaladi. Ko‘plab madaniyatlarda daraxt “hayot daraxti” sifatida tasvirlanadi. U yer va osmonni bog‘lovchi timsol sifatida insonning ruhiy olami bilan tabiat o‘rtasidagi aloqani ifodalaydi. Daraxtning ildizi — o‘tmish, tanasi — hozirgi zamon, shox-shabbalari esa kelajakni anglatadi.

Jahon adabiyotida daraxt obrazi

Jahon adabiyotida daraxt obrazi ko‘plab asarlarda muhim badiiy detal sifatida uchraydi. U ko‘pincha muallifning falsafiy qarashlarini ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, romantik va modernistik adabiyotda daraxt obrazining yuklamasi yanada kuchayadi. Xususan, tol, oq qayin va archa daraxtlari turli ramziy ma’nolarni ifodalashda keng qo‘llaniladi.

Tol daraxti ko‘pincha mung, sog‘inch va nozik ruhiy kechinmalar timsoli sifatida tasvirlanadi. Yevropa va rus adabiyotida tol ostida o‘tirgan qahramon obrazi ichki iztirob yoki o‘yga tolgan holatni ifodalaydi. Ba’zan u ayriliq yoki yo‘qotish bilan ham bog‘lanadi.

Oq qayin (beryoza) esa ayniqsa rus adabiyotida poklik, go‘zallik va vatanga muhabbat ramzi sifatida talqin qilinadi. U milliy ruhni aks ettiruvchi muhim obrazlardan biri hisoblanadi. Ko‘pincha u orqali tabiat va inson uyg‘unligi ko‘rsatiladi.

Archa daraxti esa abadiylik, bardoshlilik va sovuqqonlik timsoli sifatida ishlatiladi. U og‘ir iqlim sharoitlarida ham yashay olgani sababli kuch va chidamlilik belgisi sifatida

tasvirlanadi. Bundan tashqari, jahon adabiyotida daraxt ko‘pincha yolg‘izlik, begonalashuv yoki ichki kurash ramzi sifatida ham talqin qilinadi.

O‘zbek adabiyotida daraxt obrazi

O‘zbek adabiyotida daraxt obrazi milliy ruh va qadriyatlar bilan uyg‘un holda tasvirlanadi. U ko‘pincha inson hayoti, urf-odatlar va tarixiy xotira bilan chambarchas bog‘lanadi. Ayniqsa, chinor, o‘rik va terak daraxtlari badiiy timsol sifatida alohida ahamiyatga ega.

Chinor daraxti ko‘pincha uzoq umr, donishmandlik va barqarorlik timsoli sifatida talqin qilinadi. U ko‘pincha qishloq markazida yoki tarixiy joylarda tasvirlanib, jamiyat birligi va avlodlar davomiyligini ifodalaydi.

O‘rik daraxti esa bahor, yangilanish va nozik tuyg‘ular ramzi sifatida tasvirlanadi. O‘rik gullari orqali muhabbat, poklik va umid kabi kechinmalar ifodalanadi. Bu obraz ayniqsa she‘riyatda keng uchraydi.

Terak daraxti esa tez o‘shish, yoshlik va intilish timsoli sifatida qo‘llanadi. U balandligi bilan ajralib turadi va bu jihat ko‘pincha orzu va maqsadlar bilan bog‘lanadi. Umuman olganda, o‘zbek adabiyotida daraxt obrazi ko‘proq iliq, hayotiy va milliy ruh bilan sug‘orilgan holda tasvirlanadi.

Farqli jihatlar

Jahon adabiyotida daraxt ko‘proq individual ruhiy kechinmalarni ifodalasa, o‘zbek adabiyotida u jamoaviy qadriyatlar bilan bog‘lanadi; O‘zbek adabiyotida daraxt ko‘pincha vatan va ajdodlar timsoli sifatida ko‘riladi; Jahon adabiyotida esa daraxtning ramziy ma‘nosi ko‘proq abstrakt va universal xarakterga ega; O‘zbek adabiyotida obrazlar ko‘proq hayotiy va aniq predmetlar bilan bog‘lanadi. Bu qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, daraxt obrazi umumiy bo‘lsa-da, uning talqini har bir xalqning madaniyati va dunyoqarashiga bog‘liq holda shakllanadi.

O‘xshash jihatlar

Har ikkala adabiyotda daraxt hayot va davomiylik ramzi sifatida talqin qilinadi; Daraxt inson ruhiyati bilan bog‘lanadi; U ko‘pincha falsafiy ma‘no yuklaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, daraxt obrazi badiiy adabiyotda chuqur ramziy ma'noga ega bo'lgan muhim obrazlardan biridir. U turli adabiyotlarda turlicha talqin qilinsa-da, uning asosiy mohiyati — hayot, davomiylik va inson ruhiyati bilan bog'liqligidir. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, jahon va o'zbek adabiyotida daraxt obrazi umumiy g'oyaviy asosga ega bo'lsa-da, ularning talqinida milliy va madaniy xususiyatlar muhim rol o'ynaydi. Bu esa qiyosiy adabiyotshunoslik uchun muhim ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradi. Daraxt obrazi orqali mualliflar inson va tabiat o'rtasidagi munosabatni, vaqt va abadiyat masalalarini chuqur badiiy talqin qilishga erishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov N. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
3. Wellek R., Warren A. Theory of Literature. – New York, 1956.
4. Eagleton T. Literary Theory: An Introduction. – Oxford: Blackwell, 2008.
5. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2017.
6. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2016.